

NESH
info@forskningsetikk.no

Dato: 1. desember 2020

Høringssvar til Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora

Vår generelle kommentar er at dette endringsforslaget er gjennomtenkt og har svært mange gode refleksjoner. Det er nyansert og lett å forstå, og vil være anvendelig i praksis.

Vi legger merke til at det under eksempler ofte nevnes intervju, spørreundersøkelse, observasjon, osv. men at begrepene 'etnografisk feltarbeid' og 'deltagende observasjon' sjelden eller aldri blir brukt. Den etnografiske metoden er en særegen form for kunnskapsproduksjon som har en viktig samfunnsmessig verdi. Samtidig stiller den iblant litt andre krav til etikk (og gir andre begrensinger) enn de nevnte andre metoder:

- Etnografisk feltarbeid skiller seg fra mange andre metoder ved at det kan være svært langvarig (kan vare over flere tiår), at problemstillinger ofte endres underveis, og at den ofte har et element av personlig tillit mellom forsker og forskningsdeltager som ikke uten videre kan utvides til andre. Videre er datamaterialet ofte av en slik karakter at det krever inngående kjennskap til kontekst for å tolke.
- Deltagende observasjon er en sentral metodisk tilnærming og del av etnografisk feltarbeid. Dette innebærer mange former for deltagelse der forskerens rolle skifter underveis, og der antall personer som deltar og dermed blir observert også er uforutsigbart og vekslende.

Dette er bakgrunnen for våre endringsforslag under. I endringsforslagene har vi markert ny tekst i rødt.

Punkt 9: Deling av forskningsdata.

Begrensinger for deling av data gjelder i særlig grad etnografisk materiale, der tolkning av aidentifisert materiale vanligvis krever kunnskap om sosial og kulturell kontekst, og/eller der samtykke fra forskningsdeltagere er gitt på grunnlag av en tillitsrelasjon mellom forsker og forskningsdeltager, som ikke uten videre kan utvides til andre.

« Normer om åpenhet og deling av data må balanseres mot andre forskningsetiske hensyn. Det kan være særlig aktuelt i omfattende registerforskning, internettforskning og stordataforskning hvor muligheten for re-identifisering eller bakveisidentifisering er stor. Det kan være slik at vilkårene for samtykke er uklare eller

at vilkårene i samtykket faktisk blokkerer for videre deling av konfidensiell informasjon (jf. 23. Anonymisering og bakveisidentifisering).»

Foreslås endret til:

«Normer om åpenhet og deling av data må balanseres mot andre forskningsetiske hensyn. Det kan være særlig aktuelt i omfattende registerforskning, internettforskning og stordataforskning hvor muligheten for re-identifisering eller bakveisidentifisering er stor. **Det kan også være aktuelt i forbindelse med etnografisk feltarbeid, der tolkning av aidentifisert materiale vanligvis krever inngående kunnskap om sosial og kulturell kontekst.** Det kan være slik at vilkårene for samtykke er uklare, **at samtykke er gitt på grunnlag av en tillitsrelasjon mellom forsker og forskningsdeltager** eller at vilkårene i samtykket faktisk blokkerer for videre deling av konfidensiell informasjon (jf. 23. Anonymisering og bakveisidentifisering).»

Punkt 13 Risiko og sikkerhet.

Forskning i områder med høy grad av konfliktnivå (krig, politisk uro) krever en særlig aktsomhet som bør bemerkes, og det gjelder spesielt sikkerhetssituasjonen for forskningsdeltagerne, som kan være utsatt for sanksjoner også etter at forskeren har forlatt området.

«Det stiller særskilte krav til varsomhet ved innsamling og oppbevaring av data, registrering av samtykke, samt i vurderingen av vilkårene for konfidensialitet, kildevern, taushetsplikt, selvsensur og klausulering (legitimt hemmelighold). Det er også viktig å vurdere risiko for trusler, sanksjoner og belastninger ved formidling av forskning i ulike kanaler (jf. Del E. Forskningsformidling)»

Foreslås endret til:

Det stiller særskilte krav til varsomhet ved innsamling og oppbevaring av data, registrering av samtykke, samt i vurderingen av vilkårene for konfidensialitet, kildevern, taushetsplikt, selvsensur og klausulering (legitimt hemmelighold). **Særlig høy aktsomhet må utvises i forhold til forskningsdeltageres og forskerens sikkerhet i områder med høyt konfliktnivå eller politisk uro, og der sikkerhetssituasjonen er uoversiktlig.** Det er også viktig å vurdere risiko for trusler, sanksjoner og belastninger ved formidling av forskning i ulike kanaler (jf. Del E. Forskningsformidling)

Punkt 14 Samtykke til å delta i forskning

Etnografiske feltarbeid er en særlig utfordring når det gjelder samtykke, både fordi det kan vare over flere år, og fordi det ofte er basert på tillit som bygges opp gradvis over tid. Det er også en utfordring i forhold til samtykkeerklæring at problemstilling kan endre seg noe underveis. Etnografiske feltarbeid har deltagende observasjon som den mest sentrale metodiske tilnærmingen, og dette dekkes ikke tilstrekkelig av begrepene intervju og observasjon. Endringsforslaget under er et forsøk på å ivareta dette:

«Hva slags informasjon som er nødvendig for å sikre et reelt samtykke, avhenger av forskningens metode og materiale, for eksempel om den er basert på intervju, observasjon, eksperiment, spørreundersøkelse, registerstudie eller forskning på internett og stordata. Ulike typer empiri fordrer at man tar ulike hensyn, avhengig av om opplysningene er innsamlet direkte eller indirekte, om informasjonen er sensitiv eller ikke-sensitiv, eller om konteksten er offentlig eller privat. Ved langvarige prosjekter hvor formål, roller og relasjoner kan endre seg underveis, er det ikke tilstrekkelig å innhente samtykke ved oppstart. Forskere må vurdere om det er behov for å oppdatere eller justere samtykket underveis i prosjektet.»

Foreslås endret til:

«Hva slags informasjon som er nødvendig for å sikre et reelt samtykke, avhenger av forskningens metode og materiale, for eksempel om den er basert på intervju, observasjon, **deltagende observasjon**, eksperiment, spørreundersøkelse, registerstudie eller forskning på internett og stordata. Ulike typer empiri fordrer at man tar ulike hensyn, avhengig av om opplysningene er innsamlet direkte eller indirekte, om informasjonen er sensitiv eller ikke-sensitiv, **i hvilken grad samtykke er basert på personlig tillit**, eller om konteksten er offentlig eller privat. Ved langvarige prosjekter hvor formål, roller og relasjoner kan endre seg underveis, er det ikke tilstrekkelig å innhente samtykke ved oppstart. Forskere må vurdere om det er behov for å oppdatere eller justere samtykket underveis i prosjektet.»

Når det gjelder dokumentasjon av samtykke, er det fint at det er påpekt at dette noen ganger kan være vanskelig å få til, grunnet mulig sikkerhetsrisiko for forskningsdeltagere (se for øvrig kommentar til punkt 13). Det står:

«I andre tilfeller kan det være hensiktsmessig med andre former for dokumentasjon, for eksempel hvis et dokumenterbart samtykke utgjør en sikkerhetsrisiko eller forskningsdeltakerne ikke kan samtykke.»

Det er imidlertid uklart hva slags dokumentasjon 'andre former' i så fall kan utgjøre. Hvordan kan dokumentasjon skje uten at det oppstår en sikkerhetsrisiko? Vi mener kravet om dokumentasjon blir for rigid. Vi er enige i at dette også kan være grunnlag for en situasjon der forskning uten dokumentert samtykke kan være etisk forsvarlig, (jf Punkt 17, der dette er eksplisitt nevnt). Dette bør imidlertid reflekteres i teksten i punkt 14, slik at ikke dokumentasjonskravet gjør forskning i områder med høyt konfliktnivå umulig å gjennomføre.

Punkt 17 Unntak fra krav om samtykke

Dette er et viktig punkt og det er flott at dette er eksemplifisert og utdypet. Flere eksempler er her gjengitt (registerdata, offentlige ytringer m.m.). Vi foreslår at etnografisk feltarbeid med deltagende observasjon får et eget avsnitt her, og foreslår følgende ordlyd som en tilføyelse under punkt 17.:

«Det finnes flere mulige unntak fra kravet om samtykke. Dette kan for eksempel gjelde forskning som ikke innebærer direkte kontakt mellom forsker og deltaker, når opplysningene er lite sensitive og ikke

identifiserende, og der forskningen har en verdi som klart overstiger ulempene som kan påføres deltakerne.

Ved forskning på *registerdata* hvor det ikke er praktisk mulig å innhente samtykke fra alle som registrene omfatter, har forskere et særlig ansvar for å begrunne konkret hvilken verdi resultatene vil kunne få, samt for å informere de berørte og allmennheten om prosjektets formål og resultater. Dette kan for eksempel skje gjennom medier og offentlige informasjonskanaler.»

Foreslås endret til:

«Det finnes flere mulige unntak fra kravet om samtykke. Dette kan for eksempel gjelde forskning som ikke innebærer direkte kontakt mellom forsker og deltaker, når opplysningene er lite sensitive og ikke identifiserende, og der forskningen har en verdi som klart overstiger ulempene som kan påføres deltakerne.

Ved forskning på *registerdata* hvor det ikke er praktisk mulig å innhente samtykke fra alle som registrene omfatter, har forskere et særlig ansvar for å begrunne konkret hvilken verdi resultatene vil kunne få, samt for å informere de berørte og allmennheten om prosjektets formål og resultater. Dette kan for eksempel skje gjennom medier og offentlige informasjonskanaler.

Etnografisk feltarbeid med deltagende observasjon, er et annet eksempel på en situasjon der det ikke er praktisk mulig å innhente samtykke fra alle som til enhver tid befinner seg i den sosiale sammenhengen der deltagende observasjon finner sted. Selv om forskeren sørger for å opplyse om forskningsprosjektet på de måter som er praktisk mulige (og bør kunne redegjøre for disse) er det umulig å dokumentere at informasjonen faktisk har nådd fram til alle. Den etiske forpliktelsen kan da ivaretas ved at personer som i ettertid viser seg å bli sentrale for forskningsspørsmålene kontaktes mht samtykke, og at øvrige personer gjengis på en måte som sikrer at ingen personidentifiserende opplysninger om disse lagres. Videre bør forskeren benytte anledningen til å informere om prosjektet i alle situasjoner der nye kontakter oppstår.»

Dette punktet dekkes i noen grad av punkt 25, om direkte og indirekte berørte, men etnografisk feltarbeid innebærer her noen særlige utfordringer og bør derfor nevnes spesielt.

Med hilsen

Rune Flikke